

CONCEPȚIA LINGVISTICĂ A LUI G. IVĂNESCU

CARMEN-GABRIELA PAMFIL*

1. Opera lingvistică a lui G. Ivănescu se distinge, în primul rând, prin originalitatea ideilor¹, care sochează uneori, fapt ce a provocat o oarecare reticență în adoptarea lor. Apoi, prin vastitatea preocupărilor sub aspectul obiectelor cercetate și, mai cu seamă, prin complexitatea doctrinei care pun laolaltă și sintetizează ceea ce lingvistica din toate timpurile și de pretutindeni a creat mai valoros, făcând adesea dificilă înțelegerea pentru cititorul ale cărui cunoștințe sunt astăzi, prin forța lucrurilor, limitate, căci savantul ieșean se înscrie în seria eruditilor de vocație renascentistă, întârziat într-o lume dominată de specializări stricte și de analize schematice.

Se știe, G. Ivănescu aparține Școlii lingvistice ieșene, creată de A. Philippide, al cărui elev a fost și al cărui principal discipol și exeget a devenit. Dar, dacă Philippide și-a fondat doctrina pe baza unor direcții și curente convergente și complementare din secolul al XIX-lea (pozitivism, naturalism, etnopsihologism, materialism, neogramatism etc.), Ivănescu, pentru edificarea doctrinei sale, a reținut, pe lângă principiile acestora, și concepții opuse, divergente, aparținând idealismului și structuralismelor din secolul al XX-lea. Filonul unificator îl constituie atenția acordată, în cercetarea limbajului, omului fizic și spiritual, cu întreaga lui realitate internă și externă, ceea ce face din cercetătorul ieșean un antropologist autentic și, în același timp, un lingvist realist, cum îi plăcea să se considere.

În aceste condiții, concepția sa este eclectică: substanțialistă (materialistă)² și deterministă (cauzalistă) în cercetarea evoluției, mai ales fonetice³, a limbii graiurilor, provocată de acțiunea bazei de articulație (sau articulatorii) și a bazei psihologice (sau spirituale) a vorbitorilor, stimulată mai mult sau mai puțin de factori socio-economiți; este însă idealistă când studiază limbile de cultură, prin

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2, România.

¹ I s-a reproșat (Iorgu Iordan) chiar un anumit exces de originalitate.

² Ivănescu nu a împărtășit ideile materialismului vulgar, promovat în secolul al XIX-lea, care reducea întreaga realitate, inclusiv conștiința, la materie, psihologismul la fiziologic, socialul la biologic (vezi Simenschy, Ivănescu 1981: 47).

³ Potrivit lingviștilor ieșeni Philippide și Ivănescu, schimbările lingvistice se petrec mai întâi în latura materială a limbii și apoi la nivel funcțional.

adoptarea unui punct de vedere finalist, determinismul și cauzalitatea fiind aici anulate; este logicist-traditionalistă când analizează morfosintactica; este, apoi, structuralistă *sui-generis* când admite, pe lângă sistemul lingvistic, un structuralism mentalist în morfosintaxă și un structuralism articulatoriu în fonetică, deși sistemul articulatoriu este exterior limbii și aparține naturii, căreia Ivănescu nu-i contestă însă posibilitatea de a crea sisteme (Ivănescu 1980: 13).

Dar eclectismul doctrinei ivănesciene este unul special, identificabil adesea numai cu ajutorul trimiterilor bibliografice; căci, printr-un proces de reelaborare, autorul, reinterpretând faptele, regândind și reformulând sau nuanțând soluțiile anterioare, restabilind conexiuni neașteptate, redefinind concepțele uzuale, se îndepărtează, până la anulare, de sursele originare, creând puncte de vedere originale, chiar personale, în legătură cu problemele cercetate.

Ori de câte ori a avut ocazia, Ivănescu a recunoscut – ca o virtute intelectuală generatoare de continuitate, condiție a perenității marilor idei – dependența concepției sale, până la identitate în unele privințe, față de doctrina magistrului său, A. Philippide, mai cu seamă, dar și față de celealte modele conceptuale pe care și-a structurat gândirea. „Conceptia mea despre limbaj în general pleacă din tradiția lingvistică românească, anume din cea creată de A. Philippide, iar cea despre latina populară, limbile române și limbile indo-europene de la concepții adesea respinse de lingviștii contemporani structuraliști și generaliști, ca cea a lui G. Devoto despre latina populară, cea a lui H. Hirt despre originile morfomelor indo-europene etc., cele ale lui G. Ibrăileanu și A. Philippide despre originile limbii literare române, cea a lui J. Vendryes despre limba poetică etc.” (Prefață, în Ivănescu 1983a: 6).

Principalele domenii lingvistice în care a profesat G. Ivănescu au fost: lingvistica românească (cu toate disciplinele ei: fonetică, morfosintaxă, descriptivă și evolutivă, lexicologie, istoria limbii populare și a limbii literare, dialectologie etc.), apoi lingvistica romană (studiu limbilor românești occidentale), lingvistica generală, indo-europenistica, germanistica și slavistica.

Așadar, concepția lingvistică a lui G. Ivănescu este foarte complexă, chiar complicată⁴, cu explicații arborescente, cu numeroase nuanțe subtile, greu perceptibile mai ales pentru cititorul grăbit. Pentru a evita o prezentare prea stufoasă, am reținut din fondul de idei originale numai două probleme lingvistice majore, esențiale, ale căror soluții sunt definitoare pentru doctrina lingvistului ieșean, în sensul și în jurul căror se înscriv cele mai multe din contribuțiile sale; prima se referă la *natura duală* (fizică și spirituală) a limbajului și la tratarea dihotomică a limbii; a doua, la *natura și cauzele schimbărilor lingvistice*, în special fonetice.

În vederea redactării acestei comunicări, am avut în vedere nu numai lucrările tipărite ale savantului, ci și câteva texte inedite, descoperite în arhiva G. Ivănescu,

⁴ Într-o notă ms. (a. 1938), aflată la Biblioteca Filialei din Iași a Academiei Române, Ivănescu justifică astfel demersul său științific încărcat, greoi: „Ceea ce facem noi nu e o complicație de dragul complicației, ci din dorința de a explica lucrurile. Lumea e mai complicată decât credem noi obișnuit”.

aflată la Biblioteca Filialei din Iași a Academiei Române, între care deosebit de interesante sunt cele intitulate *Naturalism și idealism în lingvistică* (ms. nr. 60) și *Natura și cauza schimbărilor fonetice* (ms. nr. 34/1)⁵.

2. Simplificând mult lucrurile, se poate afirma că viziunea lui G. Ivănescu asupra fenomenelor lingvistice amintite (natura duală a limbajului și natura și cauzele schimbărilor lingvistice), s-a fondat pe: 1) ideile materialiste, deterministe și antropologiste ale lui A. Philippide; 2) idealismul promovat de B. Croce și K. Vossler; 3) sociologismul Școlii lingvistice franceze, inițiate de A. Meillet.

Este cunoscut că personalitatea lui A. Philippide a produs asupra lui Ivănescu o adevărată fascinație a modelului, încă din studenție. Convingerea lui, întărită pe măsură ce aprofunda problemele fundamentale ale lingvisticii, era că Philippide, „unul din marii lingviști ai lumii” (Ivănescu 1983b: 87), a realizat „una din cele mai valoroase teorii despre limbaj din căte au fost create de-a lungul timpurilor” (Ivănescu 1984: XXVI), „cea mai realistă teorie din secolul nostru” (*ibidem*: XLI). După studiile din Franța și Italia, Ivănescu a înțeles că determinismul lui Philippide (care susținea dependența limbii de organele articulatorii, chestiune despre care vom vorbi mai departe) „nu era valabil decât pentru o parte din manifestările spiritului uman, anume pentru graiurile populare și pentru formele populare de cultură, și că idealismul filozofic, cu toate erorile lui, a dovedit că o parte din spirit se comportă cu totul altfel decât natura” (*Răspunsul profesorului G. Ivănescu*, în Ivănescu 1983b: 89). Astfel, el a constatat că lingvistica lui Vossler – contestată de Philippide (1928: 256–301) – era corectă, dar că se aplică numai limbilor de cultură. Ceea ce Vossler, Gentile, Bertoni și alții idealiști „socoteau valabil pentru toate formele de limbaj era valabil de fapt numai pentru limbile literare”. Și conchide: „Mi-am dat seama imediat că era necesară o modificare, o transformare a lingvisticii create de ei, limitând-o la limbile literare” (*Răspunsul profesorului G. Ivănescu*, în Ivănescu 1983b: 89). Ivănescu a constatat atunci că „deosebirea fundamentală între istoria graiurilor populare și cea a limbilor literare constă în faptul că cele dintâi sănătățile sub influență unui factor material, ca baza articulatorie, pe când celealte anulează determinările impuse de aceasta, menținând un sistem fonetic care corespunde bazei articulatorii a unui singur dialect sau a unei perioade mai vechi” (Ivănescu 1980: 14; cf. Ivănescu 1972: 5–25). El reușește astfel să pună de acord cele două mari direcții din lingvistica universală, aparent ireconciliabile, materialismul lingvistic, de tip pozitivist și naturalist, cultivat în secolul al XIX-lea, pe care și l-a înșușit din opera lui Philippide, și idealismul secolului al XX-lea, de sorginte vossleriană.

⁵ Dacă manuscrisul din urmă, redactat inițial în 1937–1938, a beneficiat ulterior de revizuirea autorului, *Naturalism și idealism în lingvistică* nu conține un text definitiv, ci numai fragmente, reprezentând, probabil, suportul unor cursuri sau seminarii universitare ținute în 1938–1939, și aproximativ o sută de note ample. Ivănescu urma să revadă și această lucrare în vederea definitivării ei. De altfel, ambele studii „redactate provizoriu sau parțial” erau anunțate ca fiind în pregătire pentru publicare, în broșura bibliografică G. Ivănescu, *Lucrări științifice*, Iași, 1982.

Prin separare și tratare distinctă, cele două varietăți lingvistice (graiul și limba literară) devin obiectul a două lingvistici dihotomice: *lingvistica limbilor populare – lingvistica limbilor literare*, diverse ca origini, principii și metode.

Ivănescu ținea mult la această distincție, care nu s-a impus deocamdată⁶: „Diviziunea aceasta este mai importantă decât toate celelalte, întrucât fiecare din cele două părți se ocupă cu o categorie completă de realități lingvistice, nu cu părți ale realității lingvistice, cum face fonetica, morfologia etc., și nici cu aspecte, cum face lingvistica statică și cea evolutivă sau cea generală și cea specială (romanică, germanică etc., românească, balcanică etc.). Cele două diviziuni sănt, de fapt, două lingvistici separate una de alta, care nu-și încalcă domeniile. Eu consider această diviziune, precum și [împărțirea] în generală și specială ca fiind cele mai importante și cele dintâi pe care trebuie să le pună lingvistul” (Ivănescu ms. nr. 34/1: 5□6; cf. Ivănescu ms. nr. 60)⁷.

Pentru o corectă înțelegere a doctrinei lui G. Ivănescu, se impune dintru început precizarea că la *el natura și spiritul* nu se găsesc în antagonismul obișnuit. Cum vom vedea, intervenția sau absența *voinței* este hotărâtoare în delimitarea științelor naturii de cele ale spiritului și, de aici, în identificarea cauzelor și, respectiv, a scopurilor în limbă. Astfel, pentru savantul ieșean, „*științele naturii* vor fi tratate oricând naturalist, dacă nu intervine în materie și *voința* omenească. Din moment ce intervine această *voință*, nu mai avem numai natură, ci avem și *spirit*. Așa că, știința despre schimbările materiei este, în acest caz, și o știință despre spiritul uman, despre *voința* umană. Iar *științele spiritului* nu numai că se ocupă cu spiritul, ci ele se ocupă și cu modificări ale naturii, pe care le impune spiritul” (Ivănescu ms. nr. 34/1). În această situație, teoria lui Ivănescu ar include și *un spirit*, care nu are reflectie și *voință*, și *o natură*, care este modificată de *voința* omului și care nu se mai supune, aşadar, legilor naturii.

Ivănescu nu respinge categoric ideea lui Vossler de intervenție a spiritului în mișcările articulatorii, „dar numai la învățarea limbilor străine” (Ivănescu ms. nr. 34/1), când se produc schimbări de imitație, voite și gândite de vorbitor. La nivelul limbilor populare i se par de neadmis explicațiile răspândirii inovațiilor (individuale) prin imitație, reproșând susținătorilor acestora că „mai întâi, ei uită că nu se poate imita decât ceva ce cunoști bine și nu întotdeauna populațiile sănt bilingve”, apoi, atrăgând atenția că adeptii imitației „reduc toate schimbările fonetice la o dublă imitație, la același individ a unui cuvânt după altul, iar la o comunitate a unui individ vorbitor după altul. Rămâne, bineînțeles, un moment inițial, anterior adică tuturor acestora, și el e cel al creației individuală și liberă. Dar aici stau tocmai dificultățile. Această concepție nici nu mai admite o cauză a schimbării fonetice, ea fiind la individul creator [însuși] actul spiritual

⁶ Între puținii adepti se află Ileana Oancea, *Lingvistică generală și comparată. Elemente de filologie romanică*, Timișoara, partea I, 1979, partea a II-a, 1982, passim, și Ioan Oprea, *Elemente de filozofia limbii*, cap. *Lingvistica limbii populare și lingvistica limbii literare*, Iași, 2006, p. 139–148.

⁷ Problema este reluată târziu, în Ivănescu 1972.

liber. Nu este aici, deci, vorba de o cauză psihică [cum pretindea Vossler]. E vorba că imitația e un fenomen psihic (care se impune și în domeniul fiziologic) și, deci, liber, ca orice act psihic” (Ivănescu ms. nr. 34/1). Imediat, Ivănescu adaugă: „Să nu se credă că dacă am respins teoria imitației unei schimbări de la un popor la altul, am respins și teoria imitației înăuntrul unei limbi literare sau comune. Nu! Lingvistica idealistă și lingvistica imitației sănt juste, dar numai pentru unele fapte. Pentru altele, lingvistica naturalistă sau pozitivistă și cea a aparițiilor independente rămân cele juste” (Ivănescu ms. nr. 34/1). Așadar, în „starea de natură”, omul stă sub influența fizicului, a organelor și deprinderilor articulatorii; în „starea de cultură”, vorbitorul acceptă conștient și voit normele dialectului impus ca limbă literară. De aici rezultă că graiurile populare stau sub semnul cauzalității, în vreme ce evoluția limbii literare este orientată spre anumite finalități (scopuri).

În concepția lui Ivănescu, naturalismul și idealismul în fonetică, în fiziologia articulațiilor, în acustică și în psihologia reprezentării sunetelor se reduce, de fapt, la problema inițiativei în schimbările fonetice: „Dacă inițiativa e în articulație săntem în naturalism, fiindcă schimbarea este a naturii, nu a spiritului uman. Dacă e în psihic, adică în reprezentări, atunci săntem în idealism lingvistic; atunci schimbarea este acceptată de articulație” (Ivănescu ms. nr. 34/1). Implicarea spiritului în natură nu se produce întotdeauna ca efect al *voinței*, căci – susține Ivănescu – „în mod fatal, când admîi inițiativa articulațiilor, admîi pasivitatea imaginilor și acceptarea de către spirit a sunetului produs de articulație, în vreme ce când admîi inițiativa imaginilor, admîi doar acceptarea schimbării de către ele” (Ivănescu ms. nr. 34/1). Așadar, nu este suficient să se dovedească originea (inițiativa psihică) a unor schimbări fonetice pentru a trece în idealism: „Pentru a fi siguri că săntem în idealism – insistă autorul – trebuie să mai vedem [și] dacă spiritul a făcut cu reflectie și înțeles și *voință* schimbarea” (Ivănescu ms. nr. 34/1).

În gramatică, unde avem a face cu fapte psihice, spirituale, lui Ivănescu cercetările i se par „mai delicate”. De aceea, acest subcapitol este mult mai restrâns. Și totuși, la o întrebare ca „Sânt schimbările sintactice voite? Sau pot fi?”, Ivănescu, în 1939, răspunde: „Noi credem că și gramatica se împarte în două: una naturalistă, a dialectelor, alta idealistă, a limbilor comune și de civilizație” (Ivănescu ms. nr. 60: 8). Mai târziu, în *Curs de sintaxă limbii române moderne* (litografiat), Iași, 1947–1948 (varianta reeditată: Ivănescu 2004), profesorul ieșean va dezvolta o teorie gramaticală preponderent logicistă, dar nici aici, nici în studiul *Gramatica și logica* (Ivănescu 1963–1964) nu va detalia teoria referitoare la naturalismul și idealismul sintacticii. Anumite discuții pe această temă se află însă în *Istoria limbii române*, passim.

Distincția natural – spiritual se manifestă și în lexic. Schimbările de înțeles, fenomene sufletești prin excelență, pentru a aparține lingvisticii idealiste, trebuie să fie – după Ivănescu – și „voite, reflectate, conștiente” (Ivănescu ms. nr. 60: 13). Din această perspectivă, el distinge o lexicologie naturalistă și una idealistă, în temeiul faptului că „graiurile populare au un lexic moștenit și împrumutat. Creațiile de cuvinte în graiurile populare, care-s analogice și prin

crearea imediată (reflexe și onomatopee), sănătatea inconștiente. Iar împrumutul nu este, probabil, conștient și voit. El se impune în urma relațiilor politice, de vecinătate, economice etc., în urma contactului pur și simplu. Numai de la o limbă de civilizație, suprapusă lor, ar putea graiurile împrumuta căteodată voit și conștient elemente. Dar prin asta se începe o cale care duce la dispariția dialectelor" (Ivănescu ms. nr. 60: 13). Altfel se petrec lucrurile în limbile literare, unde voința, reflecția, cultura, simțul estetic etc. sunt hotărâtoare – conchide lingvistul ieșean.

3. Pentru orice lingvist român, simpla invocare a *bazei de articulație* și a *bazei psihologice* (sau *spirituale*) trimite cu gândul la doctrina celor doi mari lingviști ieșeni, A. Philippide și G. Ivănescu. În concepția lor, realitatea lingvistică are aceste două baze. În *Originea românilor*, II, definiția noțiunilor respective sună în felul următor: „*acel fel de a fi* (variat după individe, după rase, după timpuri la acelaș individ, la aceleaș rase) al fizicului este *baza de articulație*” (Philippide 1928: 294); *baza psihologică* este „*firea, feliul de a fi* (essentia, ουσία, Wesen, manière d'être) al psihicului, ca intelect și sentiment” (*ibidem*: 278). Se impune mai întâi precizarea sensului pe care îl are termenul *bază* din doctrina Philippide-Ivănescu. Acceptiunea clară apare într-un articol în care Ivănescu prezintă concepția lui Philippide, însoțită de propriile observații critice și de câteva lămuriri (Ivănescu 1969: 247; cf. și Ivănescu 1980: 5; vezi și Pamfil 2008: 124–139)⁸: „*Nous appelons base toute réalité qui détermine l'existence d'une autre réalité*”. Așadar, baza de articulație și baza psihologică determină existența, felul de a fi și de a deveni al limbii; aceste realități se găsesc însă în afara limbii, în om; ele nu aparțin limbajului. După Ivănescu: „*le langage n'existe que parce qu'il existe un contenu psychique ou intellectuel, qui doit être communiqué aux autres membres de la collectivité linguistique. Ce contenu psychique ou intellectuel constitue une des bases du langage: la base psychique et intellectuelle, l'affectivité, le tempérament, la pensée et la culture... Le contenu n'est pas un élément du langage. Le langage est constitué seulement par les éléments matériaux*”⁹ qui expriment le contenu, qui ont cette fonction d'exprimer un contenu. Ces éléments matériaux s'identifient aux vibrations de l'air, produites par certains mouvements des organes articulatoires et perceptibles par les membres de la communauté linguistique. Mais ces mouvements psycho-physiologiques qui s'intègrent dans l'acte de communication et font donc partie du langage ne sont pas possibles sans l'existence des organes articulatoires, qui constituent une seconde base pour le langage, *la base articulatoire ou matérielle*. Elle est constituée par *l'ensemble des habitudes articulatoires innées*, elles-mêmes déterminées, en grande partie, par *la conformation des organes articulatoires*. Cette conformation des organes articulatoires n'est pas la même sur tout le globe, comme l'affirment certains linguistes, mais elle varie d'un

⁸ Textul care urmează rezumă prezentarea din acel loc. Cf. și Pamfil 2007.

⁹ Philippide (1928) formulase aceeași idee, anume că „*limba se alcătuiește numai din semnele materiale și din legătura lor asociativă cu diversele sensuri, și că sensurile rămân în afara limbii, concepție care îl apropie de L. Bloomfield*”, cum remarcă G. Ivănescu (1984: XXX, cf. și XXXII).

dialecte à l'autre, d'un peuple à l'autre” (Ivănescu 1969: 247). Din faptul că realitatea lingvistică are *o bază de articulație* (sau *articulatorie ori de articulare*) și *o bază psihologică* (sau *spirituală ori intelectuală*), ca rezultat al manifestării în limbă a celor două părți constitutive ale omului, care produc limbă, și anume trupul și sufletul sau spiritul (vezi Ivănescu 1984: XXXIX), denumite, la rândul lor, *bază de articulație* și, respectiv, *bază psihologică*, în opera lui Ivănescu, ca și la Philippide, aceste sintagme se întâlnesc în contexte care vizează atât limbile, ca produse ale organelor articulatorii și ale psihicului uman, cât și vorbitorii, ca creatori ai limbilor prin acțiunea organelor articulatorii și a psihicului: *baza de articulație* ori *baza psihologică a limbii române* (sau *latine, albaneze* etc.) și *baza de articulație* ori *baza psihologică a românilor* (sau *a latinilor, albanezilor* etc.). În amândouă situațiile, bazele articulatorii și psihologice se raportează la limbă, ca realități exterioare acesteia.

Ambele baze, articulatorie și psihologică, se creează și evoluează conform unor legi, baza articulatorie după legile fizice, naturii, iar baza psihologică după legile psihicului. Ele se manifestă în limbă ca ansambluri de elemente coerent structurate (= sisteme), guvernate de reguli și, în consecință, cu evoluții pe care lingviștii le pot explica și chiar anticipa.

Organele articulatorii și psihicul (= spiritul) constituie, așadar, elementele fără de care, în doctrina Philippide–Ivănescu, nu este posibilă nici formarea și nici evoluția limbilor. De aceea, baza de articulație și baza psihologică constituie și principalele cauze de schimbare a limbilor. Continua adaptare a sistemului fonetic al unei limbi la o bază articulatorie nouă, rezultată prin amestec etnic sau modificată în timp, prin succesiunea generațiilor, produce schimbări fonetice regulate, formulate de lingviști ca legi fonetice (vezi Ivănescu 1969: 247–248 și Ivănescu 1984: XXVIII). Un sunet precum lat. *a* neaccentuat se adaptează la baza articulatorie traco-dacică, de regulă, ca *ă* și ca *e* la baza articulatorie galică (celtică) datorită conformației diferite a organelor articulatorii ale celor două populații, în primul rând. Iată, de pildă, discuția făcută de Philippide în legătură cu transformarea sunetului *a* latinesc neaccentuat în românescul *ă*, edificatoare pentru modul general de înțelegere a schimbărilor fonetice, determinate de o anumită bază de articulație (conformația organelor articulatorii și habituinile articulatorii ale unor anumiți vorbitori) și de fiziolgia sunetelor: „*Si dacă a neaccentuat [...] s-a schimbat în ă în românește, cauza este că limba a articulat neconenit altfel pe a, dar nu în feliul acela că ar fi deplasat articularea în toate direcțiile împrejurul unui punct, căci atunci timbrul sunetului ar fi rămas aproape acelaș în vorbirea ocazională, și noțiunea lui a, uzul lui ar fi rămas neschimbat, ci în feliul acela că deplasarea articulației s-a făcut în mod constant în aceeaș direcție, spre palatul moale, aşa că limba, de unde mai înainte articulase aproape în stare de repaos, a ajuns să articuleze cu partea ei posterioară apropiată de palatul moale. Care-i cauza pentru care schimbarea articulației se face în aceeaș direcție? Despre aceea că sunetul se schimbă pentru că se schimbă articularea lui fizică au gândit și au scris mulți [...], dar toți au înțeles lucrul ca bază de articulare, că adecă sunetul se*

schimbă pentru că organele articulatorii nu mai sănt aceleaș. Faptul acesta însă, că organele articulatorii nu mai sănt aceleaș, baza de articulare explică pentru ce sunetul se schimbă *altfel*, dar nu pentru ce se schimbă el, în general. Ar putea fi baza de articulare oricare, chiar foarte puțin schimbă de cum fusese, și cu toate acestea sunetul s-ar schimba, și cu toate acestea organele articulatorii l-ar articula tot schimbă în aceeaș direcție. Baza de articulare, considerată, pentru a păcpe mai lesne ce vreau să spun, în firea ei mai marcantă, explică, de pildă, pentru ce în limba română *a* neaccentuat s-a prefăcut în *ă*, iar în limba franceză s-a prefăcut în *e*, dar nu explică pentru ce s-a prefăcut în *ă* și în *e*” (Philippide 1928: 282)¹⁰. În *Istoria limbii române*, Ivănescu reia discuția în sensul propus de Philippide, cu noi lămuriri: „Dacă un sunet este *ă* sau este *e*, dacă el este *i* sau este *i*, aceasta se explică prin forma pe care o capătă organele articulatorii în timpul articulării sale. Astfel, la articularea vocalelor *ă* și *i* este necesară, pe lângă o anumită deschidere a gurii, și o ridicare a părții posterioare a limbii spre vălul palatalului (omușor); la articularea vocalelor *e* și *i*, pe lângă o anumită deschidere a gurii, este necesară o ridicare a părții posterioare a limbii spre palatul tare (cerul gurii). Dacă însă unele popoare nu au *ă* și *i*, ci numai *e* și *i* (pe lângă alte vocale) (de exemplu italienii), aceasta înseamnă că, la acele popoare, în starea de repaos a organelor articulatorii, partea posterioară a limbii stă în mod normal în fața palatalului tare, iar nu în fața vălului palatalui. Firește, popoarele respective pot pronunța și pe *ă* și *i*” (Ivănescu 1980: 8).

În alt loc, Ivănescu preciza: „Baza articulatorie poate pronunța sunete care sănt în spiritul ei, dar și altele, nepotrivite cu ea” (Ivănescu 1984: XXXV). Concepând la fel lucrurile, Philippide atrăgea atenția, în *Originea românilor*, II, că F. de Saussure, în *Cours de linguistique générale*, predat la universitatea din Geneva, între anii 1906 și 1911, „confundă baza de articulație, care este o cauză pentru care sunetele se schimbă în aceleaș împrejurări la unii oameni într-un fel și la alții oameni într-alt fel, cu capacitatea ori incapacitatea de a pronunța în mod absolut un sunet oarecare. Dacă cineva este capabil ori incapabil în mod absolut de a pronunța un sunet oarecare, aceasta face parte din baza de articulare, dar nu este baza de articulare însăș, acest lucru se comportă față de baza de articulare ca specia față de gen, ca particularul față de general” (Philippide 1928: 249–250).

Baza psihologică este răspunzătoare de felul de a fi și de transformările faptelor morfosintactice și lexicale ale unei limbi. Dacă Philippide includea în psihic toate manifestările spirituale, adică și intelectul (gândirea și cunoștințele), afectul și voința, Ivănescu, în așa-numita *bază intelectuală* sau *spirituală* (vezi Ivănescu 1984: XXIX și Ivănescu 1980: 10), distinge două realități diferite: a) gândirea, concepută ca sumă de elemente formale și de conținut, și b) psihologia specifică vorbitorului, respectiv grupului etnic (vezi Ivănescu 1980: 4, Ivănescu ms. nr. 44: 33–34)¹¹. Mai ales în legătură cu gândirea ca act, implicată în vorbire,

¹⁰ Întreg excursul despre baza de articulație și baza psihologică este reprodus în vol. Philippide 1984: 341–398.

¹¹ Aici, Ivănescu precizează că, deși în lucrările sale Philippide a avut în vedere ambele acceptări ale bazei psihologice, nu le-a definit riguros și nu le-a diferențiat explicit.

Ivănescu remarcă, între altele, că „s-a făcut o greșeală destul de mare când s-au redus toate deosebirile de structură morfologică și sintactică dintre diversele limbi la deosebiri de psihologie etnică, pierzându-se cu totul din vedere că gândirea umană este relativ aceeași pretutindeni. Într-adevăr – precizează autorul –, sensurile sintactice și morfologice sănt pretutindeni aceleași, numai modul lor de exprimare este divers, ele recurgând, în acest scop, fie la topica cuvintelor în frază, fie la terminații, fie la cuvinte aparte: prepoziții, postpoziții etc. Chiar lipsa unor anumite forme gramaticale, ca articolul, sau a unor anumite conjuncții subordonatoare nu trebuie interpretată în sensul că popoarele care vorbesc astfel de limbi nu găndesc sensul exprimat prin articol și sensurile exprimate prin acele conjuncții. Trebuie să admitem numai că aceste sensuri nu au exprimare lingvistică [...]” (vezi și Ivănescu 1957a, 1957b). Abia dacă am putea admite o deosebire de la un popor la altul în ce privește topica elementelor componente ale judecății [...], care, desigur, determină însăși topica elementelor vorbirii, căci nu ne putem explica altfel ordinea cuvintelor din greacă, latină, germană, rusă etc., față de ordinea cuvintelor din română, bască etc., decât ca un reflex al unor fapte de gândire. Noi am conchide, aşadar, că chipul de a gândi este aproximativ același la toți oamenii de pe glob, că, deci, baza logică sau spirituală a limbajului omenesc, bineînțeles întru că este vorba de conceperea raporturilor dintre lucruri, este pretutindeni aproximativ aceeași. Dar dacă astfel stau lucrurile, schimbarea bazei logice (sau, mai bine zis, spirituale) a limbii de la o vreme la alta sau de la un popor la altul nu mai poate varia decât în ce privește elementele de conținut, adică cele care au ca expresie cuvintele. Acestea variază însă foarte mult de la o epocă la alta, de la un popor la altul, de la o categorie socială la alta, chiar de la un individ la altul, și, deci, în această privință, baza spirituală este foarte diversă și foarte schimbătoare. Putem admite că înseși limbile literare (de cultură) au altă bază spirituală decât graiurile populare, putem admite o bază spirituală deosebită chiar la fiecare individ vorbitor” (Ivănescu ms. nr. 44: 37–39). Spre deosebire de baza de articulație care, ținând de natură, este oarbă și duce la dezorganizarea sistemului morfosintactic și al celui lexical, baza psihologică sau spirituală provoacă schimbări care urmăresc îmbunătățirea, ameliorarea sistemului lingvistic, a expresiei faptelor spirituale (vezi Ivănescu 1984: XXXVIII, XLV și Ivănescu 1980: 5), bulversate de acțiunea bazei articulatorii: „Schimbările impuse de baza articulatorie a limbii sănt inutile, judecate fiind din punctul de vedere al funcției limbii, căci rostul limbilor nu este acela de a se schimba mereu, ci acela de a servi ca mijloc de înțelegere între oameni și de a încorpora în ele viața spirituală a popoarelor” (Ivănescu 1980: 12).

4. Individualitatea concepției lingvistice ivănesciene se regăsește în toate domeniile de cercetare abordate, în care a avut contribuții teoretice remarcabile. Dacă ar fi să ne referim doar la câteva dintre ele, am reține faptul că, de pildă, pentru Ivănescu fonetica descriptivă, asemenea foneticii evolutive, face parte din lingvistică (vezi *Problemele și planul unui tratat de fonetică generală*, 1934, în vol. Ivănescu 1983a: 37), și nu din științele naturale, cum îndeobște se consideră.

Cercetări minuțioase în fonetica generală¹² și adoptarea perspectivei vorbitorului, iar nu a specialistului, în analiza realității lingvistice, l-au condus la ideea că sunetul limbii se identifică cu sunetul fizic, cu complexul de vibrații ale aerului, că sunetele limbii au întotdeauna o funcție, fapt care nu ne-ar permite să vorbim de foneme ca despre o realitate distinctă de sunete. Ivănescu admite totuși că știința sunetelor considerate funcțional este altceva decât acustica sunetelor vorbirii și fiziologia articulațiilor, adică decât fonetică; ea este o ramură a lingvisticii care „se distinge net de fiziologia vorbirii și de acustica sunetelor vorbirii, constituind totuși împreună cu acestea știința foneticii și fiziologia vorbirii, singurele ramuri lingvistice care se ocupă de fapte materiale” (*Prefață* la vol. Ivănescu 1983a: 8).

În gramatica descriptivă (sintactică) (vezi Ivănescu 1963–1964), lingvistul ieșean propune o analiză morfosintactică a limbii prin raportare la conținut, adică preponderent la gândire, așa cum se făcuse până pe la 1850 și cum, după 1945, se va încerca nu numai în Europa, ci și în Statele Unite, prin Noam Chomsky. Aici, el descompune propoziția, ca în logică, în *sfera subiectului și sfera predicatului* și susține, ca mai târziu generativiștii, că părțile vorbirii (substantivul, adjecțivul, numeralul, verbul, adverbul) sunt categorii universale ale limbajului.

Dăruit cu un exceptional simț al istoriei, Ivănescu a fost pasionat toată viața de problemele devenirii limbii române, reușind, în 1980, să publice *Istoria limbii române*, suma contribuților sale din acest domeniu. Este urmărită cu precădere relația de cauzalitate dintre diferenți factori extralingvistici și evoluția limbii. Prezentarea fenomenelor diacronice, delimitate pe epoci, în acord cu viziunea sa teoretică, înlesnește înțelegerea modului în care s-a dezvoltat româna în fiecare etapă în parte. Cu acest prilej, el dă și o nouă explicație procesului de formare a românei, identificat în perioada de mari transformări fonetice cuprinsă între secolele al V-lea și al VII-lea, când se produce adaptarea limbii latine populare din teritoriul carpato-balcanic la organele articulatorii ale traco-dacilor, datorită transformărilor structurii sociale produse în viața dacilor romanizați după părăsirea aureliană. „Factorul determinant nu este cel politic (disoluția autoritatii romane), așa cum consideră A. Meillet, ci cel de ordin economic – precizează Ivănescu. Mai exact, ceea ce declanșează procesul transformării latinei populare în română este trecerea de la o economie de schimb, specifică regimului sclavagist, ce permite circulația mărfurilor și a oamenilor între regiuni, la una regională, tipică regimului feudal, în cadrul căreia se elimină la maximum contactele dintre regiuni. O asemenea structură socială, lipsită de posibilitatea comunicării între zone îndepărtate sau de autoritatea vreunei culturi superioare și, implicit, de a unei norme literare care să mențină coeziunea limbii latine populare, creează condițiile schimbării limbii” (Ivănescu 1980: 25).

Atât Philippide, cât și Ivănescu au aplicat principiul celor două baze la studiul istoriei limbii române și a poporului român, dar din evoluția fonetică, morfosintactică și lexicală au tras concluzii sensibil diferite în legătură cu câteva

¹² Vezi, de pildă, Ivănescu 1938, studiu retipărit în vol. Ivănescu 1983a: 219–320.

probleme esențiale. Rezultatele diferite de ale lui Philippide la care a ajuns Ivănescu în *Istoria limbii române* nu se datorează numai surselor mai bogate și mai variate la care a recurs acesta din urmă, elaborându-și lucrarea după mai bine de o jumătate de veac, ci și unor reevaluări doctrinare. Astfel, pe Ivănescu l-au preocupat și durata de adaptare a unei limbi la o bază articulatorie și la o bază psihică străine (vezi Ivănescu 1940–1941; și în vol. Ivănescu 1983a: 198–218), aspect neglijat de Philippide în cercetarea procesului de formare a limbii române din latină și, în mod deosebit, stabilirea perioadelor favorabile manifestării acestor baze, căci, din punctul lui de vedere, „adaptarea limbii la baza articulatorie și la cea psihică nu se petrece oricând” (Ivănescu 1984: XLI). În *Istoria limbii române*, Ivănescu propune o explicație sociologică, inspirată de Școala franceză, în care structura socială și tipul economic al colectivităților sunt factori determinanți în adaptarea latinei populare la bazele articulatorii ale popoarelor din Imperiu.

Opiniile referitoare la geneza românei au fost extinse și asupra limbilor românești occidentale, care – după Ivănescu – vor fi suferit un proces similar de formare, ca urmare a trecerii de la economia de schimb din sclavagism la economia naturală din epoca medievală (cea feudală în Apus și cea a obștilor sătești în Răsărit) (vezi Ivănescu 1961, Ivănescu 1965, Ivănescu 1968, Ivănescu 1980: 11). Problemele de lingvistică romanică ce l-au preocupat pe G. Ivănescu au fost legate cu precădere de latina populară. Direcția de rezolvare a acestora își are punctul de plecare în teoriile lui G. Devoto și G. Mohl despre formarea latinei din Latium sub influența umbrilor și oscilor. Interpretarea faptelor de limbă îl conduce la concluzii diferite de ale multor româniști. Pentru a da un singur exemplu, pe baza terminațiilor de nominativ plural în *-as* și *-os*, Ivănescu susține că declinările I și a II-a nu prezintau o situație unitară pe terenul latinei populare, ci patru arii distincte (vezi Ivănescu 1959) și că neutrul s-a întărit numai în latine apenino-balcanică după căderea consoanelor finale, româna fiind moștenitoarea acestei situații (vezi Ivănescu 1957b)¹³.

Teoria ivănesciană a dialectelor literare, dezvoltată în *Problemele capitale ale vechii române literare* (Iași, 1948), este astăzi acceptată de majoritatea lingviștilor români. În concepția lui Ivănescu, factori istorico-sociali au favorizat apariția limbii române literare. Dar limba română scrisă, începând din secolul al XVI-lea până în secolul al XIX-lea, în fiecare provincie (cu excepția Maramureșului, în veacul al XVI-lea), nu era identică cu graiul vorbit de popor, și autorul ajunge la concluzia că existau variante ale limbii literare, pe care le-a numit *dialecte literare*. Acestea erau la origine un grai prelucrat de aristocrație și cler, de sorginte maramureșeană în Moldova și străveche muntenească în Muntenia. După Ivănescu, vechea română literară a avut norme diferite de la o regiune la alta, căci „nu exista la scriitori o conștiință lingvistică unică și identică pe tot teritoriul românesc” (Ivănescu 1980: 567). Constatăm, aşadar, că viziunea lui G. Ivănescu despre limba română literară

¹³ Lumină Fassel a continuat cercetarea, aducând noi argumente în favoarea ideii susținute de Ivănescu; vezi Fassel 1969.

diferea substanțială de concepția lingviștilor bucureșteni (B.P. Hasdeu, Ov. Densusianu, Al. Rosetti și alții, susținută, după 1950 până la apariția, în 1975, a cărții lui Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, de cei mai mulți specialiști români), care vorbeau despre o unificare a românei literare în secolul al XVII-lea sau al XVIII-lea pe baza textelor coresiene sau a *Bibliei* de la București. Lingvistul ieșean distingea următoarele dialecte literare: „1. dialectul rotacizant; 2. dialectul din Ardealul propriu-zis de la nord de Mureș; 3. dialectul muntenesc, scris și în Ardealul de sud; 4. dialectul moldovenesc; 5. dialectul bănățean, scris în Banat și în regiunea Hațegului și a Orăștiei” (*ibidem*: 568). El admite o uniformizare a limbii române literare abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ca un fenomen supradialectal, când intelectualii moldoveni și ardeleni acceptă normele limbii scrise în Muntenia. Până pe la 1830–1860, Ivănescu distinge „un dialect sudic și vestic, care se scria în Oltenia, Muntenia și peste munți, și un dialect moldovenesc” (*ibidem*: 569).

În sfârșit, ca indo-europenist, Ivănescu a studiat aspecte privind limba indo-europeană primitivă, mitologia vedică (a vechilor indieni), limba traco-dacică (pentru care a descoperit câteva etimologii), limba greacă și latină, slava veche (vezi Ivănescu 1967, Ivănescu 1970, Ivănescu 1975).

Am încercat să surprind câteva aspecte esențiale, definitorii, ale viziunii lui G. Ivănescu asupra limbajului, cu abordările, tratările și cu soluțiile diferite, chiar contradictorii față de punctele de vedere curente, acceptate de lumea științifică. Cum constata E. Coșeriu: „Lingvistica actuală prezintă [...] o mare varietate de curente și orientări. Aceasta, în conformitate cu una din particularitățile care îi determină unitatea ideală: focalizarea interesului asupra teoriei și metodologiei [...]. Aceste teorii și metode sunt uneori diferite, alteori chiar radical diferite. Unitatea lingvistică actuală trebuie interpretată, prin urmare, ca unitate în diversitate; și invers, varietatea sa trebuie interpretată ca manifestare a unui principiu unic (ceea ce nu înseamnă că toate teoriile ar fi în mod egal valabile și acceptabile)” (Coșeriu 2000: 81).

Între doctrinele valabile și acceptabile, dar diferite, adesea radical diferite, se include și aceea a lui G. Ivănescu.

BIBLIOGRAFIE

Coșeriu 2000 = Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, traducere de Eugenia Bojoga, cuvânt-înainte de Mircea Borcilă, Chișinău, Editura ARC.

Fassel 1969 = Luminița Fassel, *Modificări de gen la substantivele din latina perioadei imperiale și medievală*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, XX, p. 19–34.

Ivănescu 1938 = G. Ivănescu, *Constituirea unei fonetici care să nu fie fiziologie și acustică*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»”, V, p. 55–139.

Ivănescu 1940–1941 = G. Ivănescu, *Notiunea de română primitivă (Urrumänisch)*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»”, VII–VIII, p. 181–188.

Ivănescu 1957a = G. Ivănescu, *Le temps, l'aspect et la durée de l'action dans les langues indo-européennes*, în *Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIII-e Congrès international des linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957*, București, p. 23–61.

Ivănescu 1957b = G. Ivănescu, *Soarta neutrului latin clasic în latina populară și în limbile române*, în „*Studii și cercetări lingvistice*”, VIII, p. 299–313.

Ivănescu 1959 = G. Ivănescu, *Les formes du nominatif et de l'accusatif pluriels des I-re et II-e déclinaison en latin vulgaire*, în *Recueil d'études romanes publiées à l'occasion du IX-e Congrès international de linguistique romane à Lisbonne du 31 mars au 3 avril 1959*, București, p. 125–133 (și în extras).

Ivănescu 1961 = G. Ivănescu, *O nouă teorie despre formarea limbilor române și despre cauza schimbărilor fonetice*, în „*Revista de filologie romanică și germanică*”, V, nr. 2, p. 361–373.

Ivănescu 1963–1964 = G. Ivănescu, *Gramatica și logica*, în „*Analele Universității din Timișoara*”, Seria Științe Filologice, I, 1963, p. 259–267; II, 1964, p. 193–219 (și în extras).

Ivănescu 1965 = G. Ivănescu, *La formation des langues romanes occidentales*, în *Actas del XI Congreso internacional de lingüística y filología románicas*, Madrid, p. 303–310 (și în extras, Madrid, 1968).

Ivănescu 1967 = G. Ivănescu, *La formation du panthéon védique*, în „*Studia et Acta Orientalia*”, București, V–VI, p. 77–91 (și în extras).

Ivănescu 1968 = G. Ivănescu, *Le problème des tendances phonétique romanes*, în *Al XII-lea Congrès international de lingvistică și filologie romanică*, I, București, p. 409–417.

Ivănescu 1969 = G. Ivănescu, *Les lois fondamentales de l'évolution linguistique*, în *Actes du X-e Congrès international des linguistes*, București, p. 247–251.

Ivănescu 1970 = G. Ivănescu, *Vérité et erreur dans la recherche des dialectes proto-indoeuropéens*, în „*Philologica*”, I, p. 9–35 (și în extras).

Ivănescu 1972 = G. Ivănescu, *Storia delle parlate popolare e storia delle lingue letterarie*, în „*Philologica*”, II, p. 5–25.

Ivănescu 1975 = G. Ivănescu, *Sur le vocabulaire pastoral du grec et du latin*, în *Actes du XII-e Congrès internationale du comité „Eirene”*, București, p. 159–167 (și în extras).

Ivănescu 1980 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea.

Ivănescu 1983a = G. Ivănescu, *Lingvistică generală și românească*, ediție, note și indice de Vasile Șerban și Vasile D. Țăra, Timișoara, Editura Facla.

Ivănescu 1983b = G. Ivănescu, *Profesorul Gheorghe Ivănescu la 70 de ani. Omagiu elevilor și colaboratorilor. Răspunsul profesorului G. Ivănescu*, Centrul de multiplicare al Universității din Iași.

Ivănescu 1984 = G. Ivănescu, *Alexandru Philippide – teoretician al limbajului*, studiu introductiv la vol. Philippide 1984.

Ivănescu 2004 = G. Ivănescu, *Curs de sintaxă limbii române moderne*, editat, adnotat și prefațat de Oana Popărda, Iași, Editura Junimea.

Ivănescu ms. nr. 34/1 = G. Ivănescu, *Natura și cauza schimbărilor fonetice* (a. 1937–1938), manuscrisul nr. 34, dosarul 1, Biblioteca Filialei din Iași a Academiei Române, Fondul „G. Ivănescu”.

Ivănescu ms. nr. 44 = G. Ivănescu, *Viața și opera lui Alexandru Philippide*, manuscrisul nr. 44, Biblioteca Filialei din Iași a Academiei Române, Fondul „G. Ivănescu”.

Ivănescu ms. nr. 60 = G. Ivănescu, *Naturalism și idealism în lingvistică* (a. 1939), manuscrisul nr. 60, Biblioteca Filialei din Iași a Academiei Române, Fondul „G. Ivănescu”.

Pamfil 2007 = Carmen-Gabriela Pamfil, *G. Ivănescu și A. Philippide – creatori ai unei doctrine lingvistice românești*, în „*Analele Universității «Ștefan cel Mare» Suceava*”, A. Lingvistică, tomul XIII, nr. 2, p. 26–37.

Pamfil 2008 = Carmen-Gabriela Pamfil, *Alexandru Philippide*, București, Editura Litera Internațional.

Philippide 1928 = Alexandru Philippide, *Originea românilor*, II, Iași.

Philippide 1984 = Alexandru Philippide, *Opere alese, Teoria limbii*, editate de G. Ivănescu și Carmen-Gabriela Pamfil, București, Editura Academiei.

Simenschy, Ivănescu 1981 = Th. Simenschy, G. Ivănescu, *Gramatica comparată a limbilor indo-europene*, București, Editura Didactică și Pedagogică.

THE LINGUISTIC UNDERSTANDING OF G. IVĂNESCU

ABSTRACT

The article exposes the essential aspects of G. Ivănescu's linguistic doctrine, which give it distinctiveness in the scientific world. Out of his original ideas, two major linguistic problems have been brought forward, which most of his contributions are based upon; the former refers to the dualist nature (physical and spiritual) of language and, hence, its dichotomic treatment (spoken – written); the latter pertains to the nature and causes of linguistic changes, especially the phonetic ones.

The article analyses the concepts *basis of articulation* and *psychological (or spiritual) basis*, that are distinctive to the linguistic thought of the two leading representatives of the Linguistic School of Iassy: A. Philippide and G. Ivănescu.

Keywords: *basis of articulation, psychological basis, linguistic change, language is nature and spirit, written dialect.*

OMNIPREZENȚA SEMNIFICAȚIEI
ÎN CONCEPȚIA LINGVISTICĂ A LUI G. IVĂNESCU

OANA POPÂRDA*

Plecând de la ideea omniprezenței semnificației, G. Ivănescu concepe studiul lingvistic în mod extensiv, până la a face din acesta o adevărată teorie a cunoașterii; el anticipă, sub acest aspect, ceea ce A.-J. Greimas preciza, în lucrarea sa *Sémantique structurale*: „La sémantique ne peut que se confondre avec la théorie de la connaissance et chercher soit à la supplanter, soit à se soumettre à une certaine épistémologie” (Greimas 1966: 32). Semantica, abordată global, își găsește locul ca știință a formelor; reorganizarea propusă se întâlnește, ca obiectiv, cu efortul lui O. Ducrot de a recupera combinatoria hjelmsleviană pe terenul pragmaticii-semanticii integrate.

În *Syntaxe, sémantique, pragmatique*, concepția lui G. Ivănescu evoluează, ca și la Ducrot, către o anume prioritate a semanticii: „[...] o structură de sens, fondată pe relațiile din planul ontic, care dă naștere unei structuri sintactice a expresiei, a vorbirii” (Ivănescu 1986: 5). Aceasta după ce, în *Cursul de sintaxă a limbii române moderne*, autorul reconsiderase, valorificând concepția filologului Reising, domeniile respective ale sintaxei, semanticii și lexicologiei:

- sintaxa include morfologia (concepție validată de „morfosintaxa” ulterioară);
- sintaxa comportă, în afara morfologiei, o semasiologie sau semantică, contrariul sintaxei nefiind morfologia, ci lexicologia, contrariul morfologiei nefiind sintaxa, ci semantică.

Caracterul „polisistematic” al limbii îl conduce pe G. Ivănescu la o *rearanjare a gramaticii* – aceasta fiind asimilată cu lingvistica în general: „Dat fiind că obiectul gramaticii este limba, o activitate umană foarte complicată, în cadrul căreia factorii cei mai diferenți acționează împreună, ca un întreg într-o dependență reciprocă și în care, în fond, totul depinde de tot, pe această a treia cale, adică a împărțirii gramaticii nu în trei secțiuni, ci în mai multe, se poate ajunge la un sistem capabil să satisfacă aproximativ natura obiectului” (*ibidem*: 23).

Spre deosebire de Saussure, autorul concepe semnul – încă din *Cursul de sintaxă* – ca pe un obiect care este în locul altuia, pe care îl reprezintă (*in*

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, bd. Carol I, nr. 11, România.